

УДК 1(09):101.1

А. В. Левченко

Хмельницький національний університет

ЗАКОНИ ДІАЛЕКТИКИ В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ

Показано, що парадигма самоорганізації є основою експлікації філософської категорії розвитку на сучасному рівні наукового пізнання, оскільки вона показує, що умовою розвитку системи виступає самоорганізація, яка призводить до виникнення якісно нової структури системи. При цьому такі структури можуть мати не тільки не змінний, статичний, але й динамічний характер.

Ключові слова: діалектика, синергетика, біфуркація, коеволюція.

У вітчизняній літературі довгий час вважалося, що вичерпне визначення категорії розвитку дає лише концепція діалектичного матеріалізму. Це надзвичайно звужувало потенціал дослідницьких можливостей при дослідженні процесів, що відбувались за рамками діалектичної парадигми. Ознайомившись у загальних рисах з основними принципами самоорганізації, можна визначити, як саме вони можуть бути застосовані для точнішої експлікації філософських категорій, пов'язаних з діалектичною концепцією розвитку.

В історії філософії розглядалися різні тлумачення діалектики: вчення про вічне становлення і мінливість буття (Геракліт); мистецтво діалогу, досягнення істини шляхом протиборства думок (Сократ); метод розчленовування понять з метою досягнення надчуттєвої (ідеальної) суті речей (Платон); вчення про збіг (єдності) протилежностей (Микола Кузанський, Дж. Бруно); спосіб руйнування ілюзій людського розуму, який, прагнучи до цілісного і абсолютного знання, неминуче заплутується в протиріччях (І. Кант); загальний метод досягнення протиріч (внутрішніх імпульсів) розвитку буття, духу історії (Г. В. Ф. Гегель); вчення і метод, висунені як основа знання дійсності та її революційного перетворення (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін). У західній філософії ХХ ст. діалектика переважно розвивалась в руслі неогегельянства, екзистенціалізму, різних течій релігійної філософії.

Найбільш помітним антиподом діалектичного матеріалізму з вищеперерахованих напрямів розвитку діалектичної традиції, були ідеї, висунені неогегельянами. Головні ідеї неогегельянства були інтерпретовані в наступних постулатах:

- спроба представити діалектику у дусі примирення протиріч;
- прагнення поєднати гегелівську філософську систему з релігійним світоглядом;
- використання гегелівського методу для подолання позитивізму;
- тлумачення гегелівської діалектики як релятивізму.

Таким чином, неогегельянство виступало як ідеалістичний напрям філософської думки, заснований на оновленій інтерпретації філософії Гегеля і виразилося і у феноменологічному трактуванні філософії, і в персоналізмі, і в прагненні спростувати марксизм.

З виникненням синергетики з'являється безліч робіт, у яких деякі автори характеризують її як новий світогляд, філософський погляд на світ, покликаний змінити всю традиційну філософію взагалі, матеріалістичну та ідеалістичну. В статті «Синергетика та політика» А. Венгеров категорично заявляє, що «нова парадигма гуманітарних наук, крім всього іншого, або включатиме діалектику, як метод синергетики – і те лише деякі її частини – або взагалі замінить її принципово новими підходами до дійсності» [1, с. 56].

Таким чином, синергетика є дотичною з діалектикою у своїх фундаментальних положеннях. По-перше, парадигма самоорганізації є природничо-науковою основою експлікації філософської категорії розвитку і на сучасному рівні наукового пізнання показує, що умовою розвитку системи є її самоорганізація, що призводить до виникнення якісно нових структур. По-друге, самоорганізація у відкритих системах підтверджує принцип саморуху і внутрішньої активності матерії, властивий всім її формам, що показує неспроможність суджень про те, що неорганічна природа є нерухомою матерією, яка не здатна до розвитку і піддається тільки зовнішнім діям. По-третє, синергетика конкретизує і уточнює основні закони діалектики. По-четверте, синергетика розкриває й уточнює такі філософські категорії, як взаємозв'язок частин і цілого, випадкового і необхідного, спокою і хаосу, розкриває перехід від стійкості до нестійкості.

Перш ніж перейти до синергетичної інтерпретації філософської категорії розвитку, необхідно проаналізувати її зв'язок з діалектикою і показати, що синергетика є міждисциплінарним методом досліджень і не є заміною діалектики, як це визначають деякі автори. Тому варто зупинитися на детальнішому розгляді діалектичної концепції розвитку.

Як відомо, матеріалістична діалектика стала критичним продовженням діалектики німецького класичного ідеалізму. На противагу Гегелю, діалектикові людського мислення, що виходив із саморозвитку абсолютної ідеї, К. Маркс і Ф. Енгельс стверджували загальність діалектичного процесу. Не лише мислення, природа і суспільство діалектичні, матерії властивий внутрішній саморозвиток. Діалектика розуміється Марксом і Енгельсом як наука про зв'язок явищ, найбільш загальні закони руху і розвитку природи, суспільства і мислення [5].

Матеріалістичний характер діалектики означає, що вона вимагає розглядати світ таким як він є. А це, у свою чергу, означає, що не можна пояснювати природу, виходячи з якихось задалегідь узятих принципів, а навпаки, необхідно виводити ці принципи з вивчення природи, що ставить філософію на тверду наукову основу і звільняє від різних схоластичних умоглядних конструкцій.

Тому необхідно відмітити, що основоположники марксизму, створюючи діалектичну концепцію розвитку, спирались на три великі відкриття в природознавстві, які були зроблені півтора сторіччя тому. І абсолютно усвідомлюючи, що створюють не незмінну догму, а закладають фундамент, спираючись на який у процесі розвитку природознавства буде розвиватись і вдосконалюватись сама діалектична концепція розвитку. Як відомо, до цих великих відкриттів вони відносили закон збереження і перетворення енергії, відкриття клітинної теорії й еволюційну теорію Ч. Дарвіна.

«Першим з них, – вказував Ф. Енгельс, – був доказ перетворення енергії ... кількості енергії в одній формі завжди відповідає певна кількість енергії в іншій формі» [5, с. 511].

«Другим, хоча за часом більш раннім відкриттям, є відкриття Шванном і Шлейденем органічної клітини, з розмноженням і диференціацією якої виникають і зростають всі організми, за винятком нижчих» [5, с. 512].

«Третє велике відкриття – теорія розвитку, яка в систематизованому вигляді вперше була розроблена і обґрунтована Дарвіном» [5, с. 512].

Таким чином, варто проаналізувати ці відкриття, спираючись на сучасні досягнення науки.

По-перше, закон збереження і перетворення енергії, поза сумнівом, має велике значення для встановлення зв'язку між окремими формами руху матерії. Він був відкритий в рамках класичної термодинаміки, що вивчала закриті й урівноважені системи. Такі системи є ідеальними, оскільки ні в реальній природі, ні, тим більше, у суспільстві, закриті системи не існують. Тому цей закон не розкривав механізму переходу від одних форм руху до інших у процесі їх організації й ускладнення.

По-друге, перехід від вивчення живих організмів з клітинного на генно-молекулярний рівень змінив уявлення про суть життя і спадковості, що дало можливість практично застосувати відкриття генної інженерії в медицині й сільському господарстві.

По-третє, еволюційна теорія Дарвіна зазнала значних змін і доповнень у зв'язку зі створенням синтетичної теорії еволюції. У контексті цієї ідеї основний зміст дарвінівської теорії був доповнений новими уявленнями про механізм передачі спадковості, де особливо важливу роль відіграють мутації. Також було встановлено, що еволюційний розвиток починається не з виду, як це було у Дарвіна, а з популяції. Але найбільш значним вкладом синтетичної теорії еволюції є розподіл еволюційного процесу на мікроеволюцію (виникнення видових форм організмів за короткий історичний проміжок часу) і макроеволюцію (виникнення надвидових форм за тривалі історичні проміжки часу).

Проте, незважаючи на важливість перерахованих відкриттів для аналізу процесу розвитку, найбільш значною базою для вивчення еволюційних процесів стали такі міждисциплінарні напрями досліджень, як теорія систем і концепція самоорганізації. Їх висновки та результати досліджень дають можливість виявити спрямований характер змін у системі та розглянути конкретний механізм виникнення порядку і організації, з якими пов'язані процеси переходу від одних структур і систем до інших. Синергетичний аналіз уточнює і конкретизує особливості переходу від старої якості до нової, бифуркації невизначеності й можливості різних шляхів подальшого розвитку, що характеризуються невизначеністю в точці бифуркації та можливістю різних шляхів розвитку. Відомо, що в точці бифуркації існує безліч випадковостей, і тому сам перехід залишається невизначеним. Коли ж цей перехід закінчується, подальший розвиток відбувається згідно з детерміністичними законами. Усе це дозволяє нам трактувати розвиток як безповоротний процес змін, що має кількісний та якісний характер [8, с. 47].

Дослідження синергетики показали, що протиставлення цілого і частини значною мірою позбавлене будь-якого значення, оскільки виникнення впорядкованого колективного руху в системі, що самоорганізується, свідчить про те, що ціле відображає властивості частини, а частина, у свою чергу, відображає характеристики цілого. Така взаємодія частини у рамках цілого носить глибоко діалектичний характер і не говорить про зведення цілого до частин. Ідея взаємодії елементів, частин і підсистем є початковим пунктом концепції самоорганізації, вона вивчалась і раніше в тектології А. А. Богданова, а також у рамках системного підходу. Проте синергетика

встановила, що взаємодія системи із зовнішнім середовищем призводить до зростання коливань системи і посилення флуктуації. Це і виступає вирішальним чинником для виникнення когерентної, узгодженої поведінки елементів підсистем і частин системи, внаслідок чого виникає нова структура. У цьому значенні синергетика розвиває і доповнює багато положень системного підходу.

Слід також зауважити, що складні системи характеризуються не лише взаємодією між елементами або підсистемами, а в ході розвитку окремі підсистеми утворюють певну ієрархію підсистем, що мають відносну автономність. Внаслідок цього ієрархічні системи мають достатній час для розвитку [9, с. 72]. Для виникнення нової системи потрібна величезна кількість комбінацій. В ієрархічній системі число комбінацій значно зменшується. Це відіграє значну роль в процесі утворення складних систем і їх еволюції. Так, наприклад, Ж. Моно вважав, що життя на Землі могло виникнути з маловірогідної комбінації випадкових чинників, але, виходячи з положень концепції самоорганізації її виникнення, є закономірним результатом процесу вдосконалення й ускладнення структур матеріальних систем.

Реальні процеси розвитку завжди пов'язані з переходом від простого до складного, від старого до нового, від нестійкого до стійкого. Діалектичний взаємозв'язок простого і складного проявляється в тому, що структура системи змінюється в процесі розвитку. Таким чином, система повинна розглядатись з динамічної, а не статичної точки зору. Іншими словами, процес розвитку завжди пов'язаний з виникненням складності. Так, деградація веде до розпаду і розкладання системи на складові частини, до втрати взаємодій і зв'язків між ними. Перехід від старого до нового, з точки зору синергетики, пов'язаний з безповоротним характером процесів і природно призводить до введення поняття про спрямованість часу («стріли часу»), який був відсутній в класичній науці.

Діалектичний взаємозв'язок нестійкості і стійкості проявляється в тому, що виникаюча стабільність і рівновага є необхідною умовою для існування й функціонування цілком певної конкретної системи. Проте перехід до нової системи та її розвиток у цілому неможливі без подолання колишньої рівноваги, стійкості і однорідності. Так, новий порядок і динамічна структура виникають завдяки посиленню флуктуації, остільки останні залежать від міри нерівнованості системи, і зрештою від того, наскільки вона здатна обмінюватися з довкіллям речовиною, енергією, інформацією.

Якщо говорити про взаємозв'язок випадкового і необхідного, порядку і хаосу, то дослідження синергетики довели, що випадкові явища і процеси взаємодіють один

з одним, внаслідок чого виникає необхідність, яка в науці виступає у формі стохастичних, або ймовірно-статистичних, законів. Таким чином, відношення між випадковим і необхідним в процесі самоорганізації не зводиться до констатації їх взаємозв'язку, а виступає як результат взаємодії самих випадковостей. Порядок і хаос також знаходяться в діалектичному взаємозв'язку, оскільки порядок виникає з хаосу, причому хаос останнім часом розглядають як дуже складну і заплутану форму порядку [7, с. 53].

Таким чином, порядок і хаос є одними з центральних категорій систем, що самоорганізуються. Так, досягнення синергетики дозволяють трактувати порядок як категорію, у якій діє деяка регулярність або закон. У сучасній науковій літературі хаос також розглядають як складноорганізовану форму порядку.

Грунтуючись на постулатах синергетики, виникнення нового порядку завжди носить ймовірнісний характер; ми можемо трактувати закон як деякий зв'язок явищ, де існує певна регулярність. Проте слід розрізнити порядок детерміністичний і стохастичний. Детерміністичний порядок – порядок необхідний, коли з одного явища або стану неминуче виникає інше. Одночасно існує порядок стохастичний, ймовірнісний; стохастичні закони є законами випадку, коли взаємозв'язок випадковостей призводить до виникнення певної закономірності ймовірнісного характеру [8, с. 124].

Прикладом виникнення такої певної закономірності може служити виникнення якісно нової структури системи в точці біфуркації, коли її майбутня дія нерозривно пов'язана з дією випадкових зовнішніх чинників. Таким чином, дослідження синергетики дозволяють по-новому виявити взаємозв'язок між випадковістю і необхідністю. Якщо за Марксом необхідність прокладає собі дорогу через систему випадковостей, а випадковість виступає як форма прояву необхідності, то, відповідно, випадковість була відведена в діалектичній концепції другорядна роль. З точки зору синергетики випадковість виступає як самостійна сила, а не форма підпорядкування необхідності.

Необхідність проявляє себе в детерміністичних законах. У процесі розвитку випадковості взаємодіють один з одним. Внаслідок саме цієї взаємодії виникають стохастичні закони, що мають ймовірнісний характер. Таким чином, загальновідома теза Маркса про те, що закони проявляються із залізною необхідністю, виявилась спростованою досягненнями синергетики. Вони показали, що разом з існуванням детерміністичних законів існують також закони випадку. І, як наслідок, у розвитку світу

беруть участь і детерміністичні, і стохастичні закони, необхідність і випадковість, причому ініціює розвиток саме випадок.

Як відомо, разом з принципом єдності світу і принципом розвитку в діалектичному матеріалізмі діє також загальнотеоретичний принцип детермінізму. Якщо принцип єдності світу дає відповідь на запитання про те, чи є світ єдиним або множинним і що лежить в основі цієї єдності, принцип розвитку дає відповідь на запитання про те, чи залишається світ завжди тотожним самому собі або він зазнає зміни. Принцип детермінізму дає відповідь на запитання, чи обумовлені явища світу у своєму існуванні й розвитку, чи має ця обумовленість регулярний, впорядкований або довільний характер [6, с. 119]. Відповідь на останнє запитання, як і відповіді на попередніх два, завжди цікавили філософів, починаючи з античності. Залежно від відповіді філософські течії розділялись на два напрями: детермінізм та індетермінізм.

Детермінізм – це вчення про загальну визначеність об'єктивних явищ, що припускає певну концепцію природи і структуру стосунків детермінації. Своє вираження знаходить у вченні про причинність, необхідність, у її співвідношенні з випадковістю, закономірністю, різноманітністю типів і видів стосунків детермінації, існуючих у світі. Початковою категорією детермінізму є поняття зв'язку і взаємодії.

Історично детермінізм виступає у двох формах. Найбільш чітко формулювання класичної механістичної форми детермінізму належить П. Лапласу. Для прибічників механістичного детермінізму Всесвіт виступає у вигляді величезної механічної системи, кожен наступний стан якої визначався її попереднім станом. Зазвичай для характеристики цієї позиції приводять відомі слова Лапласа з його роботи «Досвід філософії теорії вірогідності»: «...ми повинні розглядати справжній стан Всесвіту як наслідок її попереднього стану і як причину наступного» [10, с. 201]. Така концепція детермінізму є прямим наслідком механістичного світогляду, тобто світогляду, що переносить ідеї і методи класичної механіки Ньютона з її чітко визначеними детерміністичними законами, що забезпечують точні і достовірні висновки, на усі процеси і явища світу. Тому детермінованість у цій концепції виступає передусім як передбачуваність на основі універсальних законів, якими є, зокрема, закони класичної механіки. Проте чітко детерміністичні закони дають точні висновки лише в тих сферах, де можна абстрагуватись від складного характеру взаємодії між елементами системи, не враховувати випадковість і, відповідно, спрощувати дійсність.

У зв'язку із широким застосуванням статистичних методів дослідження і визнанням самостійності законів імовірнісного типу істотно змінився загальний погляд на науку, її принципи й ідеали. Саме це сприяло перегляду такого фундаментального філософського принципу, яким є принцип детермінізму.

Імовірнісний характер багатьох законів сучасної фізики не гарантує однозначності й достовірності кінцевого результату. Але випадковість тут розглядається не сама по собі, а в органічній єдності з необхідністю. За сукупною дією різних чинників випадкового характеру статистичні закони розкривають необхідність, яка відбувається через ряд випадковостей. Таким чином, можна говорити про детермінізм, тобто таку обумовленість або визначеність явища, при якій вона може бути передбачена лише з тією або іншою мірою вірогідності. Форма детермінізму, що спирається на статистичні закони, дістала назву імовірнісного детермінізму, який буде включати детермінізм лапласівського типу, якщо значення вірогідності дорівнюватиме одиниці, тобто якщо вона перетвориться на достовірність [4, с. 42].

Таким чином, у сучасній концепції детермінізму органічно поєднуються необхідність і випадковість. І, як наслідок, всі події в світі не можуть визначатись зумовленими або випадковими, необхідність і випадковість виступають як взаємопов'язані і взаємодоповнюючі один одного аспекти. У результаті чого принцип причинності є необхідною складовою принципу детермінізму, що дає можливість розглянути його в контексті синергетики.

Оскільки основу принципу причинності складають взаємодії, то у такому разі причину можна охарактеризувати як взаємодію тіл або елементів, що викликає відповідні зміни в усіх тілах та елементах, що взаємодіють. Таким чином, у світі не існує подій і явищ, які не мали б причини свого виникнення й існування, оскільки процес виникнення виступає необхідним елементом будь-якого процесу розвитку. А визнання загальності причинності, загального характеру причинної обумовленості явищ лягло в основу принципу причинності. Причинно-наслідковий зв'язок складає основу складніших видів каузальних стосунків, що дістали назву ланцюга спричинення [9, с. 122].

У сучасній літературі виділяють наступні ланцюги спричинення: однолінійні ланцюги спричинення, ланцюги спричинення, що розгалужуються, або причинні мережі, а також ланцюги спричинення зі зворотнім зв'язком.

З точки зору синергетики найбільший інтерес викликають ланцюги спричинення зі зворотнім зв'язком. Як відомо, у рамках кібернетичного підходу виділяють два види зворотнього зв'язку: механізм зворотного позитивного та зворотного негативного зв'язку.

Механізм зворотного негативного зв'язку, який є домінуючим в рамках кібернетичного підходу, у ланцюгах спричинення забезпечує стійкість системи, що дозволяє функціонувати системі в цілому. На підставі таких ланцюгів спричинення існують живі системи (гомеостаз), а також функціонують кібернетичні системи, створені людиною.

Синергетика основну свою увагу приділяє дослідженню ланцюгів спричинення із зворотнім позитивним зв'язком. У результаті флуктуації елементів на мікрорівні системи, а також під впливом випадкових зовнішніх чинників на макрорівні виникає нова структура системи, унаслідок чого вона сама впливає на мікрорівень і певною мірою видозмінює причину, що створила її. І далі цей процес триває до тих пір, поки відбувається розвиток. Тому в синергетиці говорять про кругову, циклічну причинність, що пов'язує всі взаємодіючі елементи системи, а також систему і елементи, що оточують її. Оскільки розвиток можливий тільки у відкритих системах, що обмінюються з навколишнім середовищем енергією, речовиною і інформацією, то розвиток будь-якої системи можливий лише як коеволюція. Таким чином, синергетичний принцип кругової причинності ще раз підтверджує відому філософську максиму: «Ніщо не може виникнути ні з чого або перетворитись ні на що».

З розвитком кібернетики до наукового обігу все частіше стало входити поняття «інформаційна причинність». У складних системах інформація може не лише передаватись по ланцюгах спричинення, але так само зберігатись, накопичуватись, перетворюватись з метою управління. Особливо яскраво властивості інформації проявляються в біологічних і соціальних системах. Обов'язкова наявність інформаційної компоненти в ланцюгах спричинення дозволяє пояснити універсальний характер кібернетичних методів дослідження. В основі цієї універсальності лежить загальний характер причинності. У зв'язку з цим викликає інтерес спроба математика А. А. Маркова визначити кібернетику як загальну теорію причинних мереж. Проте варто зазначити, що основний напрям досліджень кібернетики спрямований на підтримку певного рівноважного стану, тоді як синергетика пояснює виникнення й самоорганізацію якісно нової структурної системи при переході зі стану нестабільності до стану відносної рівноваги. Як раніше відзначалося, у процесі еволюційного розвитку самоорганізація стає більш складною, й уже на рівні соціальної системи особливу роль починає відігравати інформаційна взаємодія. Оскільки в суспільстві діють люди, наділені свідомістю, яка значною мірою пов'язана із взаємодією інформаційних процесів, аналіз інформаційних зв'язків дозволяє визначити

цілеспрямований характер людської діяльності. Тому «інформаційна причинність» передбачає особливий інтерес для синергетичного підходу, коли на перший план виходить цінність і корисність інформації, що передається.

Результати дослідження, виконаного в рамках синергетики, дозволили переглянути уявлення про закони, які не діють з марксистською «залізною необхідністю», а є законами випадковості. Що, у свою чергу, дозволило переосмислити уявлення про об'єктивний характер законів розвитку соціальних систем. Зрозуміло, що свідома діяльність людей, що діють у рамках суспільства, визначає інший характер у порівнянні із законами природи. Так, закони природи, наприклад, закон всесвітнього тяжіння, діють незалежно від свідомості й волі людей, і навіть якщо б їх зовсім не існувало, то закони соціального життя здійснюються завдяки спільній діяльності людей. Отже, соціальні закони не залежать безпосередньо від свідомості й волі окремих суб'єктів, але без людей вони взагалі б не існували. Тому соціальні закони мають інтерсуб'єктивний характер, вони не залежать від цілей та інтересів індивідуумів, а виступають як результат їх сукупної, синергетичної взаємодії.

Таким чином, синергетична концепція дає можливість конкретизувати та в більш точних термінах визначити діалектику розвитку соціальних систем. Поступові, випадкові зміни в них можна розглядати як флуктуації, котрі ведуть до точки біфуркації, за якою спрогнозувати поведінку системи неможливо. Будь-яка випадковість може призвести до неочікуваних результатів. Отже, використання синергетичного підходу дало можливість розвинути та вдосконалити такі категорії діалектичної концепції як випадковість, необхідність, рівновага, хаос, кількість та якість. Така конкретизація не означає заміну діалектики синергетикою, як іноді заявляють деякі автори, а дає можливість доповнювати та розвивати діалектичну концепцію з урахуванням останніх досягнень науки.

Бібліографічні посилання

1. Венгеров А. Синергетика и политика / А. Венгеров // Общественные науки и современность. — 1993. — № 4. — С. 55–69.
2. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук : пер. с нем. / Г. В. Ф. Гегель ; Академия наук СССР. Ин-т философии. — М. : Мысль, 1977. — Т. 1. — С. 228.
3. Князева Е. Н. Основания синергетики: Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. — СПб. : Алетейя, 2002. — 414 с.
4. Ковалев, А. М. Наиболее общие законы природного мира: [Об общих законах мироздания] / А.М. Ковалев // Вестник

Московского университета. Сер.7. Философия. – 1998. – № 3. – С. 34 –51.

5. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс ; Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 2-е изд. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т. 20. – 1961. – 828 с.

6. Поппер К. Что такое диалектика? / Поппер К. // Вопросы философии. – 1995. – № 1. – С. 118 –138.

7. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46 –57.

8. Рузавин Г. И. Основы философии истории : учеб. для вузов / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 303 с.

9. Саймон Г. Науки об искусственном / Г. Саймон ; пер. с англ. Э. Л. Наппельбаума. – 2-е изд. – М. : УРСС, 2004. – 144 с.

10. Философия / С. А. Нижников. – М. : ТК Велби, 2006 : Проспект, 2006. – 400 с.

Левченко А. В. Законы диалектики в контексте синергетической парадигмы развития.

Показано, что парадигма самоорганизации является основой экспликации философской

категории развития на современном уровне научного познания, поскольку она показывает, что в качестве условия развития системы выступает самоорганизация, которая приводит к созданию качественно новой структуры системы. При этом такие структуры могут иметь не только не переменный, статический, но и динамический характер.

Ключевые слова: диалектика, синергетика, бифуркация, коэволюция.

Levchenko A. Laws of dialectics in the context of synergistical paradigm development

In the article autor shows that self-organization paradigm is the basis of philosophical category of development explication on the level of scientific perception, and self-organization, that results in high-quality system structure creation, comes forward as a condition of system development. Thus such structures can have not only not ariable, static but also dynamic character.

Keywords: dialectics, synergetics, bifurcation, co-evolution.

Надійшла до редколегії: 17.02.2014 р.

УДК 1 (092) (477) 130.2

В. А. Личковах

Чернігівський національний технологічний університет

СОФІОЛОГІЯ СЕРГІЯ КРИМСЬКОГО
НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ

Автор здійснює реконструкцію вчення С. Кримського про Софію і софійність, надаючи йому цілісного і систематизованого характеру сучасної софіології. Підкреслюється зв'язок останньої з філософією етнокультури, з універсальними, архетипами, сигнатурами української етноментальності, світовідношення, мистецтва.

Ключові слова: Софія, софійність, софіологія, філософія етнокультури, архетип, екзистенціал, сигнатура, Сергій Кримський.

На відміну від суто теологічних і релігійно-філософських концепцій софійності, софіологія С. Б. Кримського, маючи біблійні, святоотцівські, православні корені, екстраполюється на онтологічні й теоретичні контексти історії української культури. Мабуть, це пояснюється зверненням філософа-культуролога до «сигнатури Софії» під час святкування 1000-ліття хрещення Русі, здобуття Україною незалежності, дослідження духовної топоніміки Києва як сакрального центру української Землі і Неба. Вивчення особливостей української етноментальності органічно пов'язалося з архетиповою тріадою «Дім-Поле-Храм», яку наскрізно просякає принцип софійності як духовно-світоглядний і етнокультурний принцип мудрого лаштування українського буття в його історико-політичних, етико-раціональних та художньо-естетичних вимірах.

Як колись Іларіон Київський, що у «Слові про закон і благодать» уводив Русь-Україну в християнські контексти світової історії та цивілізації, так і Сергій Кримський опікується входженням незалежної України й молодій українській нації до планетарної сім'ї народів, що вимагає чіткої культурної ідентифікації. Адже людство, за С. Кримським, – це «сполучення етнічних архіпелагів» [3, с. 207], а етнос у ньому з'являється як репрезентант універсального в індивідуальному. Прилучення до вселюдської спільноти відбувається, перш за все, онтологічно, зокрема через культуру, етноетику та етноестетику. Ще Гоголь відзначав прагнення українців органічно увійти у склад буття, з чим пов'язані практичні аспекти філософської етики, архетип етнічної цінності особи в українському способі життя та етностилі світовідношення.